

RÓMAI EGYEZMÉNY KONTRA MAGYAR ALKOTMÁNY

Az Európai Emberi Jogi Bíróságnak a Rekvényi-ügyben 1999. május 20-án hozott ítélete több szempontból is unikális. Mióta Magyarország 1992 novemberében csatlakozott az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló római egyezményhez, a több mint ezer benyújtott panasz közül ez volt az első, ami eljutott a bíróságig, ráadásul rögtön az egyezmény 1998. november 1-jén hatályba lépett tizenegyedik jegyzőkönyve által létrehozott egységes bíróság 17 tagú nagykamarája elé.¹ Igaz már, a korábbi strasbourgi jogvédelmi mechanizmusban első foknak minősült, az egységes bírósági rendszerben megszüntetett Európai Emberi Jogi Bizottság 1998. július 9-i jelentése is több szempontból egyedülálló volt. Ez volt sorrendben a második, de az első komolyabb ügy, amelyben a bizottság elmarasztalta a magyar államot.² Ráadásul a bizottság – először a strasbourgi szervek gyakorlatában – egy tagállam alaptörvényének egyik rendelkezéséről mondta ki annak egyezménybe ütközését. Nyilván ez a körülmény, meg az egyezmény vélemény szabadságra vonatkozó 10., az egyesülési jogot szabályozó 11., valamint mindkettőre figyelemmel a diszkriminációt tilalmazó 14. cikkének újonnan felmerült értelmezési kérdései is szerepet játszottak abban, hogy a bizottság a jelentését az újonnan felállt bíróság elé terjesztette felülbírálatra. Emellett a felek is jogorvoslatot kezdeményeztek a 10. cikk tekintetében elmarasztaló, a 11. és a 14. cikkek vonatkozásában pedig a panaszt elutasító tartalmú verdikt ellen. A kormány értelemszerűen a teljes elutasítást akarta elérni, a kérelmező pedig – akinek korábban az egyezmény nem biztosított jogorvoslati jogot, élve a kilencedik jegyzőkönyv kínálta új lehetőséggel – szeretne volna kimondatni a rendőrök egyesülési jogának és hátrányos megkülönböztetésük tilalmának a magyar alkotmány általi megsértését is.

Miután a bíróság immár végleges ítélete egyik cikk esetében sem állapította meg az egyezmény sérelmét, némileg akadémikussá vált az a kérdés, hogyan orvosolhatta volna a magyar állam a bizottsági jelentéshez hasonló tartalmú döntést, miszerint az alkotmány egyik passzusa miatt sérült a panaszos egyezményben biztosított egyik vagy másik joga. Természetesen sem a bizottság, sem a bíróság nem kötelezhette volna a Magyar Köztársaságot az ország alaptörvényének módosítására, ugyanakkor nem ne-

héz belátni, hogy előállhatott volna olyan helyzet, amelyben a panaszos sérelme más módon nem lett volna orvosolható. A 10. cikk sérelmét megállapító bizottsági döntés megerősítése esetén például az alkotmányozó alatti jogalkotók persze hozhattak, a jogalkalmazók pedig alkalmazhattak volna a politikai tevékenység alkotmányos tilalmával ellentétes tartalmú alacsonyabb szintű jogszabályokat, illetve még annak sem minősülő egyéb állami irányítási jogi eszközöket, de ezek könnyen egy alkotmánybírói felülvizsgálat áldozataivá válhattak volna, ha egy Rekvényivel ellentétes érdekű indítványozó megtámadja azokat. Akkor pedig hiába hagyják figyelmen kívül a strasbourgi fórumok a magyar jogforrási hierarchia szabályait, maradt volna a rendőrök politikai tevékenységének alkotmányos tilalma, ami ugyebár sértette volna az egyezmény bírósági értelmezését.

Ez pedig már az alkotmány Strasbourgban bepanaszolt 40/B. § (4) bekezdése alkotmányosságának kérdését is felvetette volna. Az Alkotmánybíróság ugyanis is a genfi egyezményeknek a magyar „sortűzperekben” való elvi alkalmazhatóságát kimondó 53/1993. (X. 13.) AB határozatban úgy értelmezte az alkotmány 7. § (1) bekezdésének első fordulatát, mint amely előírja az alkotmány olyan értelmezését, hogy a nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályai valóban érvényesüljenek. (A visszamenőleges igazságszolgáltatás érvényesítésére ezt megelőzően tett kormányzati próbálkozások kapcsán az Alkotmánybíróság a visszaható hatályú jogalkotás alkotmányos tilalmát privilegizálta az ezzel ellentétes nemzetközi gyakorlattal szemben, és a megoldást csak az alkotmány módosításával tudta elképzelni.) Vagyis az Alkotmánybíróság az 1993-as határozat értelmében – persze csak egy erre irányuló indítvány alapján – kénytelen lett volna úgy értelmezni az alkotmány 40/B. §-ának (4) bekezdését, mint ami nem zárja ki teljesen a fegyveres erők, a rendőrség és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjainak politikai tevékenységét. Csakhogy ez az értelmezés aligha lett volna elvégezhető anélkül, hogy az alkotmánybírók ne evezzenek nemkívánatos módon az új alkotmányos normaalkotás vizeire. Ha pedig a testület önkorlátozó hajlandóságtól vezéreltetve maga is azt állapította volna meg, hogy az alaptörvény 40/B. §-ának (4) bekezdése ellentétes a római **Egyezmény-**

nyel, és ezáltal sérti az alkotmány 7. §-a (1) bekezdésének első fordulatát, amely szerint a Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, akkor hatáskörének hiányát megállapítva, az alkotmányozóra kellett volna hagyania a kollízió feloldását. És ez lett volna az a helyzet, amikor a magyar alkotmányozó – hacsak nem akarta volna a 7. § nemzetközileg nehezen elfogadhatató revízióját választani, kénytelen lett volna módosítani a politikai tevékenység tilalmára vonatkozó 40/B. §-t.

Persze ez sem lett volna tragédia, hisz a nemzetközi jognak az állami szuverenitást korlátozó hatása alól ma már nem lehet kivonni az alkotmányozó hatalmat sem. Erről a körülményről a magyar alkotmányozó eddig igyekezett nem tudomást venni, pedig a probléma Magyarország európai integrálódásával aligha kerülhető meg. A magyar Alkotmánybíróság az alkotmány népszavazási úton történő módosíthatóságáról idén júliusban hozott döntésében megkerülte azt az indítványban szereplő problémát, hogy vajon milyen alapon lennének kötelezhetőek az egyes országgyűlési képviselők egy olyan alkotmánymódosítás megszavazására, amit a népszavazás eredménye megkövetelne, de az ő saját képviselői meggyőződésükkel ez ellenkezne. Arra a kérdésre azonban előbb-utóbb felelni kell, hogy milyen módon kényszeríthetőek ki azok az alkotmányváltoztatások, amelyekre a nemzetközi jog kötelezi a magyar államot, de az egyes képviselők azzal nem tudnak azonosulni. Ezt a konfliktust azonban most – hála a bíróság döntésének – elkerülte a magyar alkotmányozó.

További érdekessége mind a bizottsági, mind pedig a bírósági döntésnek, hogy más-más előjellel ugyan, de egyaránt egy olyan időszak (az alkotmánymódosítás 1994. január 1-i és a rendőrségi törvény az év októberi, illetve a szolgálati szabályzat 1995. márciusi hatálybalépése közötti) jogi szabályozását minősíti az egyezmény alapján, amely részben már a panasz nyilvántartásba vételekor is, de elfogadhatóvá nyilvánításakor a strasbourgi fórumok saját értékelése szerint is már több, mint két éve megváltozott. Ezzel kapcsolatban jegyzi meg a bizottsági jelentés egyik kritikusa, hogy a bizottság lényegében már orvosolt jogsértés miatt marasztalta el a magyar államot.³ A kritikus azonban elfelejti megjegyezni, hogy a bíróság is ezt az időszakot vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy az egyezmény egyetlen cikkelye sem sérült. Ez az eljárás pedig természetesnek mondható, ha tekintetbe vesszük, hogy a strasbourgi jogvédelmi procedúrában – ellentétben a magyar alkotmánybírósági felülvizsgálattal – nem a jogszabályok

absztrakt megítélése történik, hanem a panaszos konkrét jogsérelme és az esetleges jóvátétel megállapítása. Ilyen jogsérelem és ezzel kapcsolatos kompenzációs igény pedig felmerülhet akkor is, ha a sérelmi helyzet időközben megszűnt.

Weller Mónika kritikája azt is felveti, vajon helyes volt-e a bizottság határozata a kérelem elfogadhatósága tárgyában, hiszen Rekvényi László nem is állította, hogy őt magát konkrét jogsérelem érte. Ezzel kapcsolatban Weller – megismételve a kormány érvelését, miszerint a kérelmező nem volt áldozatnak tekinthető az egyezmény akkori 25. cikke alapján – azt is állítja, hogy a bizottság éppenséggel a magyar alkotmánybírósági eljárásra emlékeztető módon a magyar jog absztrakt normakontrollját végezte el, mégpedig egy populáris akciónak tekinthető indítvány nyomán.⁴ A bizottság az elfogadhatóságról szóló határozatában némileg igazolva Weller véleményét hivatkozik az esetjognak

azokra a precedenseire (Klass és társai kontra Németország, 1978. szeptember 6-i ítélet és a Dudgeon kontra Egyesült Királyság, 1981. október 22-i ítélet), amelyek értelmében annak eldöntése, hogy a kérelmező valóban áldozata-e az egyezményben meghatározott valamely jog megsértésének, felvetheti azt a kérdést is, vajon a vitatott jogszabály önmagában összhangban van-e az egyezmény rendelkezéseivel. Ennél azonban fontosabb a bizottság hivatkozása az Országos Rendőrfőkapitány két, az alkotmánymódosítást követően kiadott körlevelére, amelyek közül az első értelmében a rendőrség tagjainak tartózkodniuk kell a politikai tevékenységtől, ellenkező esetben távoznuk kell a rendőrségtől, a második szerint pedig az alkotmány 40/B. § (4) bekezdésében foglalt rendelkezés érvénye alól felmentés nem adható. Ennek alapján a bizottság úgy vélte, a kérelmező alappal nyugtalanodhatott azon következmények miatt, amelyeket politikai nézeteinek kinyilatkoztatása maga után vonhatott.

A kormány még a bírósági eljárás során is azzal érvelt, hogy az Országos Rendőrfőkapitány körlevelei nem korlátozhatták a kérelmező politikai tevékenységét, hisz azok nem minősülnek jogszabálynak. Csakhogy a körlevél, mint az ORFK-n belüli irányítási eszköz a jogszabályéhoz hasonló normativitással bírt a szervezeten belül, amit az is bizonyít, nem merült fel adat arra nézve, hogy bárkinek felmentést adtak volna az abban megfogalmazott tilalom alól.

A bíróság értelemszerűen nem változtathatott a bizottságnak az elfogadhatóság kapcsán hozott azon az álláspontján, hogy a kérelmező az egyezményben meghatározott jogok állam általi megsértésének áldo-

zata. Azt viszont vizsgálhatta, hogy az egyezmény sérelmén változtatnak-e akár az alkotmánymódosítás után született, akár a korábbi, de a bizottság által nem vizsgált szabályok. Weller Mónika ugyanis részben azzal indokolja a bizottságnak az egyezmény 10. cikke sérelmét megállapító döntését, hogy a testület nem rendelkezett adatokkal arra vonatkozóan, hogy a rendőrségi törvény elfogadása előtt milyen jogszabályok, illetve egyéb normák (mint például az 1990-es szolgálati szabályzat) voltak hatályban az alkotmány mellett.⁵ A bírósági tárgyaláson is részt vett kormánytanácsadó azzal magyarázza a bizottság tájékoztatatlanságát, hogy a magyar kormány a hatályos jog 1996-ban megküldött ismertetése során csak az akkor hatályban volt szabályokra hivatkozott, mert azt feltételezték, hogy a testület a szabályozásnak a demokratikus társadalomban szükséges voltát vizsgálja majd elsősorban. Ez a „védekezés” azért furcsa, mert a strasbourgi fórumok több évtizedes gyakorlata alapján egy állami beavatkozás csak akkor számíthat arra, hogy ne minősüljön az egyezmény 10. vagy 11. cikke megsértésének, ha kimutatható, hogy az „törvény előírásain alapul”, a második bekezdésekben meghatározott törvényes célt vagy célokat szolgál, és e célok megvalósításához „szükséges egy demokratikus társadalomban”. Ha pedig a bizottsági tagok vagy a bírák a teszt első két pontjának bármelyikére nemleges választ adnak, akkor rendszerint nem is vizsgálják a „szükségességet”. Márpedig itt a bizottsági tagok többsége úgy foglalt állást, hogy a véleménynyilvánítás szabadságába való beavatkozás nem alapult törvény előírásain, ezért az sértette a 10. cikket.

Az egy más kérdés, vajon hogyan döntött volna a bizottság az 1990-es szolgálati szabályzat ismeretében, illetve, hogy helyes-e a bíróság ítélete, amely részben éppen ennek a szabályzatnak az alapján fogadta el a beavatkozást „törvény előírásain alapulónak” a vizsgált időszakban. Ezzel kapcsolatban, azt gondolom, a panaszosnak a bíróság által elutasított érvelése a helytálló. Eszerint az alkotmányi tilalom olyan erős, hogy azt alacsonyabb szintű jogszabályok, illetve jogszabálynak nem minősülő szabályzatok rendelkezései nem enyhíthetik. Persze míg a kérelmező abból indult ki, hogy az alacsonyabb szintű normák megengedő szabályai ellentétesek a politikai tevékenység általános alkotmányos tilalmával, addig a bíróság az előbbieket az általános tilalom kivételeiként értékelte. A bíróság álláspontját arra alapozta, hogy a kérelmező nem támasztotta alá egyetlen példával sem,

hogy a szolgálati szabályzat rendelkezései alkotmányellenesek lennének. Ezzel a bírák tulajdonképpen megfordították a bizottság által alkalmazott bizonyítási terhet, amelynek lényege az volt: a kormány nem támasztotta alá egyetlen jogesettel sem, hogy a „politikai tevékenység” fogalma a gyakorlatban tisztázott lett volna.

Ha az indítványozó szerintem is helytálló felfogását követte volna, akkor a bíróság nem hagyhatta volna figyelmen kívül azt a körülményt, hogy a magyar jogforrási hierarchia szabályai értelmében bármely jogalkalmazónak – így a rendőrségi előjáróknak is – kötelessége félretenni az alkotmánnyal ellentétes alacsonyabb szintű normákat. Ugyanakkor az is igaz, hogyha a bíróság megvizsgálta volna a jogalkalmazói gyakorlatot, azt is meg kellett volna állapítania, hogy ez a félretétel meglehetősen ritka, ha ugyan nem teljesen kizárt.

A kérelmezőnek – az alkotmány és a szabályzatok tartalmi ellentétére vonatkozó helyes, ám a bíróság által elvetett logikát követve – abban is igaza van, hogy az Alkotmánybíróság indítványra bármikor megsemmisíthette volna a szabályzati passzusokat, ám ennek is ellene lehet vetni, hogy amíg ez nem történik meg, a tartalmilag mégoly alkotmánysértő rendelkezések is hatályosnak minősülnek.

Ott viszont még a saját logikája szerint is megbicsaklik a bírósági érvelés, ahol úgy foglal állást, hogy az 1990-es szolgálati szabályzat a négy évvel később született alkotmányi tilalmat részletező, pontosító végrehajtási rendelkezésnek értékelhető. Márpedig a bírósági ítélet indokolásának lényegi eleme, hogy az alkotmány elfogadása nem semmisítette meg az 1990-es szolgálati szabályzatot, vagyis a szóban forgó időszakban – az Országos Rendőrfőkapitány két körlevelének kibocsátásakor – létezett egy részben megengedő (ez volt a szolgálati szabályzat), és egy részben korlátozó jogszabályi keret (az alkotmány tiltó rendelkezése).

Feltéve, de meg nem engedve, hogy egy előbb született norma pontosíthat egy későbbit, a bíróság érvelésének legnagyobb problémája az alkotmány normativitásával kapcsolatos felfogása. A bírák ugyanis azzal az indokolással fogadják el mind az 1990-es, mind pedig az 1995-ös szolgálati szabályzat, illetve az 1994-es rendőrségi törvény „megengedő” szabályait, mint az egyezményesértő alkotmányos tilalom egyezménykonform feloldásait, hogy „az alkotmányos rendelkezések általános jellege miatt az ilyen rendelkezésektől megkövetelt pontosság szintje az egyéb tör-

A STRASBOURGI BÍRÁK A REÁLISAN LÉTEZETT SZOCIALIZMUS EGYIK LEGFONTOSABB SAJÁTTOSSÁGÁT HÍVJÁK SEGÍTSÉGÜL EGY JOGÁLLAMI RENDSZER JELLEMZÉSÉRE, AZT T. I., HOGY AZ ALKOTMÁNY SOKKAL INKÁBB POLITIKAI DOKUMENTUM, MINDENFÉLE NORMATÍV TARTALOM NÉLKÜL,

vényektől elvártnál alacsonyabb lehet”. Vagyis a strasbourgi bírák a reálisan létezett szocializmus egyik legfontosabb sajátosságát hívják segítségül egy jogállami rendszer jellemzésére, azt t. i., hogy az alkotmány sokkal inkább politikai dokumentum, mindenféle normatív tartalom nélkül, ami helyett a hatályos jogi helyzet megítélésekor a legalacsonyabb szintű szabályzat is többet nyom a latba, hiszen az alaptörvény még a korábban született miniszteri szintű normákat sem írhatja felül. Ez az üzenete a verdiktnek pedig károsabb, mint az a tény, hogy végül is nem marasztalták el Magyarországot a rendőrök politikai tevékenységének alkotmányosan hiányos, ám a gyakorlatban problémamentes szabályozásáért.

Miként az egyezmény 10. cikkével kapcsolatos bírósági döntés sem azért aggályos, mert nem állapítja meg a véleményszabadság sérelmét, akként a 11. cikkel összefüggésben sem az a baj, hogy a bíróság nem mondta ki az egyesülési jog sérelmét, sokkal inkább az indokolás ellentmondásos volta. Hiszen a hivatásos katonák és rendőrök párttagságát meg lehet tiltani egy jogállamban. Ráadásul az egyesülési jog korlátozásáról szóló egyezményi rendelkezés, a 11. cikk második bekezdése tartalmaz egy speciális felhatalmazást a törvényhozónak, hogy a fegyveres erők, a rendőrség vagy az államigazgatás tagjai egyesülési jogát korlátozhassa. Kétségtelenül nem világos, hogy ez a törvényi fenntartás megköveteli-e a minden más egyesület kapcsán előírt általános „szükségességi” teszt alkalmazását – ahogy azt a bizottság ebben a tekintetben szigorúbb többségi döntése megfogalmazta –, vagy itt az általános feltételektől eltérő korlátozásra is lehetőség van, ahogy egy kivétellel a bíróság tagjai gondolják. A bírósági döntés következetlensége abban áll, hogy míg a 10. cikk kapcsán azzal érvel, hogy az alkotmány előtt született megengedő szolgálati szabályzat erősebb az alaptörvényi tilalomnál, a 11. cikkel összefüggésben éppen ellenkezőleg jár el: figyelmen kívül hagyja az 1990-es szabályzatnak a katonák és rendőrök párttagságát egyértelműen megengedő rendelkezését, és az alkotmány kategorikus tilalmi passzusa alapján utasítja el a panaszt.

A bírósági döntéshez fűzött egyetlen különvélemény szerzője, Fischbach bíró éppen abban nem osztotta társai álláspontját, hogy az egyesülési szabadság 11. cikk második bekezdésében szabályozott korlátozásának ne kellene „egy demokratikus társadalomban szükségesnek” is lennie. Szerinte egy pluralista, demokratikus társadalomban semmilyen érv nem igazolhatja a párttagság teljes tilalmát a rendőrök számára, mert ez azt jelenti, hogy őket megfosztják egy minden állampolgárt megillető alkotmányos jogtól. Ezzel szemben a többség a magyarországi történelmi tényezőkkel indokolta a korlátozás elfogadhatóságát.

Az érvelés szerint a konkrét intézkedések – köztük a párttagság tilalma – szükségességének és különösen arányosságának megítélésekor feltétlenül figyelembe kell venni az érintett országbeli társadalmi körülményeket, s ezek körében a történelmi tapasztalatokat.

A kommentátor ismét csak nem a döntés tartalmát kívánja vitatni, hanem sokkal inkább a bíróság érvelésének logikáját. Az egyik ellentmondás mindenképpen az, hogy miközben a testület nyitva hagyta az a kérdést, vajon az egyezmény 11. cikk második bekezdés második mondata kapcsán alkalmazandó-e a szükségességi teszt, a párttagság tilalma kapcsán az arányossággal érvel. Teszi ezt egy olyan esetben, amikor – szemben a véleményszabadság korlátozásával – nyilvánvaló, hogy a nemzeti jogrendszer (és nem is csak az alkotmány) egyértelműen teljes egészében meg kívánta vonni a párthoz való csatlakozás jogát a rendőröktől, vagyis az ő esetükben nem az alapjog korlátozásáról, hanem az annak gyakorlásából való kizárásról van szó. Ezért azután sántít a hivatkozott korábbi eset analógiája is, hiszen ott bizonyos önkormányzati vezetők politikai pártbeli vezető tisztségének tilalmát találták arányos korlátozásnak, nem pedig a párttagság lehetőségének teljes kizárását.⁶ Vagyis ez a precedens nem zárta volna ki azt az álláspontot a Rekvényi-ügyben, hogy a párttagság teljes tilalma már nem felel meg az arányosság követelményének, már ha a jog teljes elvonása kapcsán a bírák egyáltalán vizsgálják az arányosságot.

A többségi érvelés legvitathatóbb pontja azonban a történelmi tényezők szerepe, ez is különösen abban az esetben, amikor azzal nem egy jog korlátozását, hanem a polgárok egy meghatározott csoportjától való teljes elvonását igazolják. A kérelmező egyenesen azt állította, hogy a történelmi tényezők figyelembevétele kettős mérce kialakulását eredményezheti az egyezmény alapján az Európa Tanács régi, illetve új tagállamaival szemben.

Bizonyos, hogy a történelmi helyzet mint legitimitációs tényező másként merül fel a hagyományos szabadságjogok, illetve a második generációba sorolt gazdasági, szociális és kulturális jogok, valamint a harmadik generációs olyan jogok esetében, mint például a magyar alkotmány által is szabályozott egészséges környezethez való jog. Az utóbbiaknál, amelyeknek helyzete sok tekintetben függ egy adott ország gazdasági teherbíró-képességétől, időlegesen lehet felmentést adni a „jogok” teljessége, vagy maradéktalan érvényesülése alól. (Persze a gazdasági, szociális és kulturális jogok között is vannak alanyi jogi jellegűek, mint például a létminimumhoz való jog számos alkotmányos rendszerben.) A magyar Alkotmánybíróság egyik döntésében például az alkotmány 18. §-ában említett egészséges környezethez, illetve a

70/D. §-ban foglalt „lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogot” egyfajta állami feladatként fogta fel, melynek tartalma nyilván függ az állam mindenkori teherbíró-képességétől.⁷ Az már egy további, mostani témánk kereteit messze meghaladó, ám nem kevésbé érdekes vonatkozása az egészséges környezethez való jog magyar alkotmánybírói értelmezésének, hogy a testület egy későbbi döntésében megállapította: e jog a Magyar Köztársaságnak azt a kötelezettségét is magában foglalja, hogy az állam a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét nem csökkentheti, kivéve, ha ez más alapjog vagy alkotmányos érték érvényesítéséhez elkerülhetetlen, de a védelmi szint csökkentésének mértéke az elérni kívánt célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan.⁸ (Bár a magyar Alkotmánybíróság ilyen ügyben nem foglalt állást, aligha vitás, hogy ezt az „egyirányú utca” doktrínát fokozottan érvényesnek tartanak az első generációs jogok esetében.)

Nem a történelmi tényezők csak egy ideig-óráig fennálló különleges helyzetének figyelembevételét jelenti a magyar alkotmány 8. § (4) bekezdésében szabályozott az a lehetőség, hogy az alapvető jogok egy részének gyakorlása – köztük a véleményszabadság és az egyesülési jog gyakorlása – felfüggeszthető vagy korlátozható rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején. Nyilván az sem véletlen, hogy a hagyományos szabadságjogok egy része (egyebek között az élethez, személyi biztonsághoz való jog, vallásszabadság, egyenjogúság) még ilyenkor sem függeszthető fel és nem is korlátozható.

A magyar Alkotmánybíróság néhány döntéséből levonhatók bizonyos következtetések arra nézve, hogyan ítélik meg a bírák a történelmi körülmények szerepét az alkotmányos jogok korlátozásában. A visszamenőleges igazságszolgáltatásra vonatkozó első kormányzati javaslat, az úgynevezett Zétényi–Takácsféle elévülési törvény alkotmányossági vizsgálata kapcsán a testület a következőket mondta: „Az adott történelmi helyzetet a jogállam keretein belül és annak kiépítése érdekében figyelembe lehet venni. Nem lehet azonban a történelmi helyzetre és a jogállam megkövetelte igazságosságra hivatkozva a jogállam alapvető biztosítékait félretenni. Jogállamot nem lehet jogállam ellenében megvalósítani.”⁹ Alig két hónappal később, a közösség elleni izgatás egyik büntető törvénykönyvi tényállásának, az ún. „gyalázkodásnak” vizsgálatakor éppen a korlátozás alkotmányellenesség nyilvánításának indoklásául használják a bírák a tör-

ténelmi körülmények érvét: „Az Alkotmánybíróság tekintettel van az egyes ügyek történelmi körülményeire. A rendszerváltás elkerülhetetlenül társadalmi feszültségekkel jár. E feszültségeket kétségtelenül fokozhatja, ha egyesek büntetlenül adhatnak kifejezést nagy nyilvánosság előtt bizonyos csoportokkal szembeni gyűlöletüknek, megvetésüknek vagy ellenérzésüknek. A sajátos történelmi körülményeknek azonban van egy másfajta hatása is, s éppen ezért szükséges különbséget tenni a gyűlöltre uszítás és a sértő és lealacsonyító kifejezés használata között. (...) Politikai kultúra és egészségesen reflektáló közvélemény csak is öntisztulással alakulhat ki.”¹⁰

A strasbourgi joggyakorlatban ugyanakkor nem ritka bizonyos nemzeti sajátosságok elismerése, még a véleményszabadsággal kapcsolatos ügyekben sem. Ilyen volt például az 1976-ban hozott Handy-side-döntés, amelyben a bírák szükséges korlátozásnak értékelték egy iskolásoknak szóló, Európa más országaiban nagy sikerrel kiadott szexuális felvilágosító könyv angliai betiltását.¹¹ A bíróság érvelése szerint az egyezményt aláíró egyes államokban a bíróságok erkölcsi helyzetértékelése eltérő eredményekre is vezethet. Lényegében hasonló indokok alapján utasította el a bíróság 1988-ban annak a svájci festőnek a panaszát is, akinek a svájci bíróságok betiltották és elkobozták az emberek és állatok közötti nemi kapcsolatokat ábrázoló képeit. Az indokolás szerint nem létezik valamilyen közös európai erkölcsiség, amelynek jegyében a svájci korlátozást aránytalannak lehetne ítélni.¹²

Észre kell azonban venni, hogy ezekben az esetekben, az egyes országokban létező eltérő erkölcsi felfogásokkal indokolta a bíróság a korlátozás arányosságának különböző megítélését a nemzeti bíróságok részéről, míg a Rekvényi-ügyben a törvényhozónak, sőt az alkotmányozónak adott felmentést az egyezményben foglalt egyik alapvető szabadság érvényesítése alól, a jogállami berendezkedés bevezetésének közelségére hivatkozással. Ezzel a strasbourgi bírák a bulgakovi „másodosztályú frissességű hal” mintájára bevezették a „másodosztályú frissességű emberi jogok” fogalmát, ami azért veszélyes, mert aligha segíti az új demokráciák emberi jogokon keresztüli legitimitációját¹³, és bizonyosan nehezíti a közös emberi jogi sztenderdek kialakulását még egy kontinensen belül is.¹⁴

JEGYZETEK

1. A strasbourgi emberi jogi szervekhez beérkezett, Magyarország elleni panaszokról készült statisztikát ld. Weller Mónika: A Rekvényi-ügy, Acta Humana No. 35-36. 78–79. o.
2. Az első elmarasztaló bizottsági döntés 1998 áprilisában született az Adelmanné kontra Magyarország ügyben, ahol a bizottság megállapította, hogy a magyar hatóságok megsértették az egyezménynek az eljárás ésszerű időtartamára vonatkozó rendelkezését. Ez a jelentés azonban – amelyet utóbb elfogadott az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága – felülvizsgálatra nem került a bíróság elé. A jelentés magyar szövegét ld. Fundamentum 1999/2. szám 119–123. o.
3. Vö. Weller, 99. o.
4. Uo. 100. o.
5. Uo. 83. o.
6. Ld. az Ahmed és társai kontra Egyesült Királyság, 1998. szeptember 2-i ítélet
7. Ld. 996/G/1990. AB határozat
8. Ld. 28/1994. (V. 20.) AB határozat
9. 11/1992. (III. 5.) AB határozat
10. 30/1992. (V. 26.) AB határozat
11. Handyside kontra Egyesült Királyság, 1976. december 7-i ítélet
12. Müller és társai kontra Svájc, 1988. május 24-i ítélet
13. Az emberi jogokon keresztüli legitimitáció fogalmát ld. Jürgen Habermas: Zur Legitimation durch Menschenrechte. In: Die postnationale Konstellation. Politische Essays. Suhrkamp, 1998. 170–192. o.
14. Ilyen emberi jogi kérdésekben kialakítandó konszenzust sürget a különböző kultúrák között Charles Taylor: A World Consensus on Human Rights? Dissent, Summer, 1996. 15–21. o.